

Державний департамент США
Доповідь Міжнародної організації релігійної свободи за 2004 рік
Випущений Відділом з питань демократії, прав людини та праці

УКРАЇНА

Конституція 1996 року та Закон про свободу совісті 1991 року гарантують громадянам свободу віросповідання, і уряд в цілому визнає це право, однак виникали окремі проблеми на локальному рівні, часом внаслідок того, що місцеві органи влади ставали на чийсь бік у конфлікті між релігійними організаціями. Релігійні групи різних спрямувань мають сприятливі умови для своєї діяльності, проте деякі місцеві керівники іноді чинять перешкоди представникам релігійних меншин і нетрадиційних релігій при реєстрації громад і придбанні чи оренді майна.

Істотних змін у стані релігійної свободи за період, висвітлений у даному звіті, не відбулося. Були ті самі проблеми, пов'язані з реєстрацією релігійних громад і поверненням їм майна, проте уряд, як і раніше, намагався сприяти вирішенню майнових питань.

Завдяки релігійній свободі у суспільстві в цілому зберігаються миролюбні міжконфесійні відносини. Однак траплялися окремі випадки, особливо у стосунках між лідерами конкуруючих конфесій однієї й тієї ж віри. Були й поодинокі прояви антисемітизму та антиісламських настроїв. Форум для вирішення суперечок та обговорення законопроектів, які стосуються релігійного життя, забезпечує Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій (Всеукраїнська Рада).

Уряд Сполучених Штатів обговорює питання релігійної свободи з українським урядом у загальному контексті своєї політики, спрямованої на захист прав людини.

Розділ I. Релігійна демографія

Площа України становить 233 088 квадратних миль, а населення - 47,3 мільйона чоловік. Кількість тих, хто вважає себе віруючими, за даними низки досліджень, дуже різниться. За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного Центром Разумкова у жовтні 2003 року, віруючими вважають себе 75,2% громадян України. 37,4% опитаних повідомили, що ходять до церкви, а 21,9% визнали, що не вірять у Бога. На 1 січня у країні було 29 785 релігійних організацій, з них - 28 614 релігійних громад. Релігійне життя більш активне у західній частині країни.

Понад 90% релігійно активних жителів країни є християнами, переважно православними. Опитування, проведене Центром Разумкова у квітні ц.р., засвідчило, що більшість громадян вважає себе православними та асоціює себе з однією з трьох православних церков. З усіх опитаних 10,7% належать до Української православної церкви (УПЦ) Московського патріархату, 14,8% - до УПЦ Київського патріархату та 1,0% до Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). 6,4% респондентів назвали себе прибічниками Української греко-католицької церкви (УГКЦ), яку іноді називають уніатською церквою візантійського або східного обряду. Римо-католиків налічується близько 1 мільйона, або приблизно 2% всього населення країни. Однак, за даними квітневого опитування, проведеного Центром Разумкова, на римо-католиків в Україні припадає 0,8% усього населення, на протестантів - 0,9%, на представників інших деномінацій - 2,1% і ще 1,8% респондентів не визначилися з релігійним вибором. Невелику, проте істотну в абсолютних вимірах, частку населення України становлять іудеї та мусульмани. Збільшується кількість баптистів, адвентистів сьомого дня, євангельських християн, прихильників церкви Ісуса Христа святих останніх днів (мормонів) і свідків Єгови.

УПЦ Московського патріархату має 10 628 зареєстрованих громад, переважна більшість яких зосереджена у центральній, південній та східній частинах країни. УПЦ Московського патріархату очолює митрополит київський Володимир (Сабодан).

УПЦ Київського патріархату утворилася після проголошення незалежності. З 1995 року її очолює патріарх Філарет (Денисенко), колишній митрополит Києва і всієї України Російської православної церкви. УПЦ Київського патріархату має 3508 зареєстрованих громад, близько 60% яких перебувають у західному регіоні України.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) - найменша з трьох головних православних церков України. УАПЦ була заснована у 1919 році у Києві та легалізована у 1989 році. Вона має 1190 зареєстрованих

громад, переважно у західному регіоні країни. В інтересах можливого майбутнього об'єднання з іншими православними церквами УАПЦ не обирала наступника покійного патріарха Димитрія. УАПЦ очолює митрополит Тернопільський і Подільський Мефодій.

Вірні Української греко-католицької церкви (УГКЦ) становлять найчисленнішу після православних релігійну групу. УГКЦ утворено на Брестському соборі 1596 року з метою об'єднання православної та католицької церков. Діяльність церкви було легалізовано у 1989 році. На 1 січня в Україні налічувалося 3480 зареєстрованих парафій. Греко-католики становлять більшість віруючих у західному регіоні. В цілому на них припадає приблизно 10% усього населення України, тобто від 4,5 до 5 мільйонів чоловік.

Римо-католицька церква традиційно асоціюється з громадянами польського походження, які живуть переважно у центральних і західних областях України. Римо-католицька церква має 1000 зареєстрованих парафій і задовольняє релігійні потреби приблизно 2% населення, або 1,2 мільйона чоловік.

Іудейська громада в Україні має давню історію. Дані про кількість єврейського населення дуже різняться. Згідно з інформацією Державного комітету статистики, під час перепису населення 2001 року у країні зареєстровано 103 600 євреїв, однак, на думку деяких закордонних спостерігачів, їх близько 300 000. Вважається, що від 35 до 40% євреїв беруть активну участь у житті своєї громади. В Україні зареєстровано 240 єврейських організацій.

Внаслідок еміграції до Ізраїлю та країн Заходу кількість єврейського населення в Україні щороку зменшується на 14-21 тисячу чоловік. Крім того, середній вік євреїв у країні становить 60 років. Лідери місцевого єврейства і закордонні оглядачі зауважують, що у єврейських громадах на кожну народжену дитину припадає 9 смертей. Незважаючи на ці демографічні показники, єврейські громади живуть повноцінним життям завдяки зусиллям рабинів, які дедалі частіше приїздять в Україну з часів набуття нею незалежності, а також збільшенню кількості людей, які навертаються до іудейської віри та відкрито асоціюють себе з єврейством. Більшість євреїв сповідує ортодоксальний іудаїзм. Зареєстровано також 37 громад Прогресивного (реформованого) іудаїзму.

Шейх Тамім Ахмед Мухаммед Мутах, голова Духовного директорату мусульман України, який представляє їх у Всеукраїнській Раді, вважає, що серед громадян України - 2 мільйони мусульман. За іншими оцінками, ця цифра значно менша. У країні зареєстровано 467 мусульманських громад. На думку шейха Таміма, у Києві живе 50 тисяч мусульман, переважно іноземців. Значна кількість українських мусульман - це кримські татари. У 1944 році кримських татар силоміць депортували з Криму, але у 1989 році вони почали туди повертатися. В Україні налічується приблизно 300 тисяч кримських татар, 267 тисяч з яких живе на півострові.

З часів набуття незалежності в Україні зросла кількість протестантських громад. За даними Державного комітету України у справах релігій, протестантськими є 28,7% усіх релігійних організацій, зареєстрованих у країні. Найчисленнішу групу, ймовірно, становлять євангельські баптисти, які вважають, що їхня деномінація налічує 140 тисяч чоловік, об'єднаних у 2788 парафій. Кількісно зростають і громади англікан, кальвіністів, євангельських християн, свідків Єгови, лютеран, методистів, мормонів, п'ятдесятників, пресвітеріан, адвентистів сьомого дня та інших. Зареєстровано нові громади лютеран, кальвіністів, англікан, пресвітеріан, методистів та інших протестантських деномінацій.

За даними Держкомрелігій, в Україні діє 15 нетрадиційних релігійних рухів. На 1 січня налічувалося 45 громад Товариства свідомості Кришни, 48 буддійських громад і 13 громад послідовників Багаї.

Як повідомив Держкомрелігій, на 1 січня в Україні діяло 163 теологічні навчальні заклади, в яких навчалося на денній формі навчання 9458 студентів, а на заочній - 9992 студенти. Вели активну роботу іноземні релігійні діячі багатьох віросповідань і деномінацій. За оцінками Держкомрелігій, 56% священників Римо-католицької церкви є іноземними громадянами. Релігійні діячі, котрі приїздять в Україну з-за кордону, відіграють особливо важливу роль у функціонуванні протестантських і мормонських громад, основною передумовою чисельного зростання яких є місіонерська діяльність. Іудейські громади також покладаються на допомогу іноземних релігійних діячів: багато рабинів не є громадянами України. У 2003 році Україну відвідало 11947 закордонних релігійних діячів, 6283 з яких були громадянами США.

Розділ II. Стан релігійної свободи

Законодавча і правова база

Конституція України 1996 року та Закон про свободу совісті 1991 року гарантують громадянам свободу віросповідання, і уряд в цілому визнає це право, проте представники релігійних меншин і нетрадиційних релігій нашої хувалися на труднощі при реєстрації громад і придбанні чи оренді майна.

У країні офіційно святкується низка релігійних свят, зокрема Різдво, Великдень і Трійця, причому за юліанським календарем, яким користуються православні та греко-католики.

Закон вимагає реєстрації в органах влади практично всіх релігійних організацій. Держкомрелігій відповідає за зв'язки держави з релігійними організаціями та реалізацію державної політики у сфері релігій. Головний офіс Держкомрелігій розташований у Києві, а представництва комітету функціонують у всіх обласних центрах, а також у містах Києві та Севастополі. Кожна релігійне об'єднання, до якого входить понад 10 дорослих членів, повинне зареєструвати свій символ віри і статут як регіональної чи загальнонаціональної організації, щоб отримати статус юридичної особи, котрий дає їй можливість проводити економічну діяльність: видавати літературу, відкривати рахунки у банку, набувати майно. Загальнонаціональні організації повинні реєструватися у Держкомрелігій, а їхні місцеві відділення - в обласних філіях Держкомрелігій за місцем перебування. За законом, реєстрація має відбуватися протягом 1 місяця або 3 місяців, якщо Держкомрелігій вважатиме за необхідне залучити експертів для з'ясування законності групи, яка подала заяву про реєстрацію. На практиці ж, за даними Держкомрелігій, процес реєстрації триває в середньому 3 місяці, а при необхідності додаткової експертної оцінки - іноді й до 6 місяців. Представники релігійної громади Прогресивного іудаїзму в Харкові повідомили, що заяву про її реєстрацію місцева влада розглядала протягом року, перш ніж прийняти позитивне рішення. Відмова у реєстрації може бути оскаржена у суді. Окрім виконання реєстраційної функції Держкомрелігій здійснює нагляд за дотриманням релігійними організаціями чинного законодавства.

Держкомрелігій часто проводить консультації з Всеукраїнською Радою, у якій представлено понад 90% релігійно активного населення. Всеукраїнська Рада, яку очолюють представники різних конфесій на ротаційних засадах, збирається кожні 2-3 місяці. Релігійні організації - члени Ради - використовують її як форум для спілкування з урядом при обговоренні законопроектів, що стосуються релігійного життя.

В Україні немає державної релігії, однак УПЦ Московського патріархату та УГКЦ намагаються домінувати, відповідно, на сході та заході країни. У деяких регіонах місцева влада стає на бік релігійної більшості, зокрема у багатьох областях країни вона підтримує УПЦ Московського патріархату, а у західних - УГКЦ. Кожна з основних конфесій і багато менших мають представництво у всіх регіонах України. Центральні владні органи висловлюються за об'єднання українських православних церков і намагаються дотримуватися принципу рівності у ставленні до них.

Релігійне наставництво у державних школах заборонене, однак уряд зробив спробу запровадити у школах курс "основ християнської етики". Незважаючи на те, що лідери іудейських громад в цілому підтримують вивчення етичних і громадянських норм у школі, вони наполягають, щоб воно провадилося на засадах релігійної нейтральності. Наприкінці 2002 року і на початку 2003 року Всеукраїнська Рада сформувала робочу групу для обговорення цього питання, однак воно й досі залишається невирішеним. Школи, які діють при релігійних громадах, користуються правом включати у плани позакласної роботи елементи релігійної освіти.

7 липня Президент Л. Кучма підписав поправки до Закону про альтернативну (невійськову) службу, ухвалені Верховною Радою у травні. Поправки передбачають, що альтернативна служба повинна тривати у 1,5 рази довше, ніж військова. У Збройних Силах проводяться православні богослужіння і широко використовується православна символіка.

Згідно з законом, релігійні організації користуються привілейованим статусом у тому, що лише вони мають право вимагати повернення майна, конфіскованого у них радянським режимом. За звітний період об'єктом розгляду були переважно будівлі та об'єкти, кочне необхідні для задоволення релігійних потреб. Релігійні громади повинні звертатися з заявами про повернення їм майна до місцевих органів влади. Незважаючи на те, що ці заяви мають розглядатися протягом одного місяця, часто цей процес триває набагато довше.

Згідно з Держкомрелігій, на 1 січня релігійним громадам в Україні належало 19 975 будівель, причому у 2003 році їм було передано у власність або у користування 863 храмові споруди і приміщення, 53 з яких є

архітектурними пам'ятками. Релігійні організації орендують приміщення у 29,4% цих будівель. У 2003 році уряд виділив понад 661 тисячу доларів (3,5 мільйона гривень) на відновлення та реконструкцію храмів, зокрема Вознесенського собору у Володимирі-Волинському Волинської області, собору Покрови Богородиці в Ізмаїлі Одеської області, Благовіщенського собору у Ніжині та Преображенського собору у місті Новгороді-Сіверському Чернігівської області, а також монастиря у селі Маняві Івано-Франківської області.

Суперництво за власність у середовищі окремих конфесій, як християнських, так і іудейських, ускладнює процес її повернення. Повільне повернення власності серед іншого пояснюється тяжким економічним становищем країни, яке істотно обмежує можливості відселення організацій і громадян, котрі займають приміщення, що раніше належали релігійним громадам. Деякі групи вважають темпи повернення власності релігійним громадам цілком задовільними, водночас інші повідомляють про відсутність у цій справі помітного поступу.

За вказівкою Кабінету Міністрів України у Києві продовжила діяльність комісія з вивчення питання про використання приміщень і території верхньої та нижньої Лаври Києво-Печерським національним історико-архітектурним заповідником і чоловічим Успенським монастирем. Комісія розробила механізм повернення колишніх церковних будівель та іншого майна київським монастирям Святого Йони, Святих Флора і Лавра та Святого Пантелеймона УПЦ Московського патріархату. Комісія утворила робочу групу з розгляду питання про майбутнє використання та збереження храмових будівель Почаївської Лаври у Тернопільській області. Згідно з Держкомрелігій, уряд шукає можливостей передати віруючим цілу низку об'єктів: церкву Святого Кирила у Києві, церкву Семи святих мучеників у Сімферополі та колишні монастирські будівлі у місті Старокостянтинів Хмельницької області - УПЦ Московського патріархату; Домініканський собор та одну з церков у Львові, собор Святого Миколая у Києві, собор Святої діви Марії в Івано-Франківську та кілька будинків на вулиці Буніна в Одесі - Римо-католицькій церкві; храмової споруди у місті Балті Одеської області - Російській старообрядницькій православної церкві; та будинку на вулиці Хмельницького у Києві - Всеукраїнському об'єднанню євангельських християн-баптистів.

Уряд дав розпорядження Фонду державного майна України та Міністерству закордонних справ України щодо сприяння Українсько-американській фундації у пошуку нових приміщень з метою вирішення суперечки між монастирем Введення Пресвятої Богородиці УПЦ Московського патріархату та Фундацією з приводу використання нею колишніх монастирських келій.

У травні Верховна Рада відхилила розроблені у 2003 році за участю Держкомрелігій поправки до Земельного кодексу України, якими передбачалося постійне закріплення земельних ділянок за релігійними організаціями. Держкомрелігій брав також участь у розробці закону про пенсійне забезпечення духовенства та осіб, які займали вибірні посади у релігійних організаціях до набуття чинності Закону про свободу совісті та релігійних організацій. Цей законопроект досі перебуває на розгляді у Верховній Раді.

Обмеження релігійних прав

Урядова політика і практика не перешкоджають в цілому вільному віросповіданню. Уряд продовжує сприяти поверненню віруючим будівель, однак багато релігійних громад зазнає труднощів у спілкуванні з Київською міською адміністрацією та органами влади інших великих міст при виділенні земельних ділянок та отриманні дозволів на забудову.

Закон обмежує діяльність релігійних організацій, центри яких перебувають за межами України, і жорстко регламентує діяльність духовенства, проповідників і вчителів, які не є громадянами країни та представляють іноземні релігійні організації. Однак не було повідомлень про те, що уряд використовував ці положення для реального обмеження діяльності таких релігійних організацій. Релігійні діячі, щоб отримати візу, повинні мати запрошення від зареєстрованої в Україні релігійної організації та дозвіл Держкомрелігій. Вони можуть проповідувати, відправляти служби та займатися іншими видами канонічної діяльності "лише у тих релігійних організаціях, на запрошення яких вони прибувають в Україну, і лише з офіційної згоди державного органу, який зареєстрував статут і символ віри цих організацій".

Представники мусульманства звертають увагу на те, що їм не вдається зареєструвати їхню громаду у Харкові вже протягом 11 років. Мусульман часто затримує міліція для безпідставної перевірки документів, особливо у Харкові та Полтаві. Вони порушували це питання в Адміністрації Президента та у Держкомрелігій. Лідери мусульманської общини висловлюють незадоволення з приводу того, що Міністерство освіти досі не

зареєструвало єдину у країні ісламську школу. Вони заявляють, що продовжуватимуть домагатися від Держкомрелігії реєстрації початкових і середніх ісламських шкіл.

Незважаючи на те, що євангельські групи у минулому висловлювали побоювання відносно можливої дискримінації своїх віруючих з боку уряду, їхні лідери зазначають, що у звітному періоді подібних випадків не було.

Представники УАПЦ вказували на створення для них перешкод у задоволенні релігійних потреб військовослужбовців, а також звертали увагу на факти, коли для здійснення релігійних відправ у місцях позбавлення волі їх примушували отримувати дозвіл від тюремних священиків УПЦ Московського патріархату. У звітному періоді ситуація у цьому відношенні не змінилася.

Не припиняються скарги на те, що земля, виділена релігійним громадам, використовується не за призначенням. Місцева влада Володимира-Волинського - одного з районних центрів на заході України - й досі не наклала заборону на будівництво житлових будинків на місці старого єврейського кладовища, ігноруючи рішення суду від 2002 року про припинення будівництва та лист з Міністерства культури та мистецтв з вимогою скасування будівельних робіт до завершення розгляду справи у суді. Місцеві органи влади відмовляються виконувати рішення суду. Незважаючи на прохання Римо-католицької церкви, уряд не передав собор Святого Миколая у Києві та колишню київську резиденцію римо-католицького єпископа католицькій громаді. Віруючі використовують собор по суботах і неділях та у великі релігійні свята. Місцева влада міста Кременчука Полтавської області досі не виконала своєї обіцянки про виділення земельної ділянки для побудови церкви для місцевої римо-католицької громади.

Іноді органи влади у регіонах, де традиційно домінує та чи інша релігійна група, вдаються до дискримінації конкуруючих конфесій при вирішенні питань реєстрації та повернення власності. Представники УПЦ Київського патріархату, УГКЦ та Римо-католицької церкви вказують на те, що місцеві органи влади на сході віддають перевагу УПЦ Московського патріархату. Представники ж УПЦ Московського патріархату скаржаться, що їхні парафії зазнають утисків у Львові та інших містах Західної України. Лідери УПЦ Московського патріархату стверджують, що їм, попри тривалі зусилля, не вдається придбати земельну ділянку для побудови нового собору у Львові через зволікання міської адміністрації, яка порушує досягнуті раніше домовленості та блокує цей процес. Представники УПЦ Московського патріархату пояснюють таку дискримінацію значним переважанням греко-католиків у регіоні, особливо тим, що їх багато серед місцевої влади. Священики УПЦ Київського патріархату скаржаться на те, що місцеві органи влади не віддають їм храмові будівлі у Дніпропетровську, Харкові й Житомирі, та відзначають, що в органах влади деяких областей, зокрема Одеської, Полтавської, Рівненської й Волинської, здавна домінують прихильники УПЦ Московського патріархату. Вони навмисно зволікають з реєстрацією парафій, які перейшли з УПЦ Московського патріархату до УПЦ Київського патріархату. Римо-католики висловлюють незадоволення з приводу відхилення їхньої заяви на повернення майна у Севастополі, Білій Церкві, Умані, Житомирі та Києві. У звітному періоді представники Російської православної церкви за кордоном повідомляли, що УПЦ Московського патріархату чинила тиск на їхніх парафіян, аби відібрати у них храмові споруди у місті Малині Житомирської області та в Одеській області.

Уряд продовжував повертати релігійним групам майно, конфісковане у них за радянських часів, однак не всі вони вважають темпи цього процесу задовільними. Серйозні майнові претензії до влади продовжують висувати всі найчисленніші конфесії. Багато приміщень і будівель, які підлягають поверненню, мають статус історичних пам'яток або зайняті іншими організаціями, у тому числі державними установами.

Повідомлень про затримання та ув'язнення через релігійні переконання не надходило.

Насильне обернення у віру

Не надходило повідомлень і про випадки насильного обернення у віру, у тому числі неповнолітніх громадян США, викрадених або незаконно вивезених зі Сполучених Штатів, або про відмову надати таким громадянам дозвіл на повернення до Сполучених Штатів.

Зазіхання з боку терористичних організацій

У звітному періоді повідомлень про зазіхання з боку терористичних організацій на ту чи іншу релігійну групу не надходило.

Покращення ситуації та позитивні тенденції у сфері релігійної свободи

Верховна Рада України у квітні ухвалила, а Президент Л. Кучма 11 травня підписав Закон про схвалення державної програми охорони та використання історико-культурних пам'яток на 2004-2010 рр. Програма передбачає подальше удосконалення законодавства, яке регламентує збереження і використання історико-культурних пам'яток, у тому числі заходи з їхнього захисту та інвентаризації, вивчення стану та збереження історичних кладовищ, місць поховань і меморіалів, а також виконання міжнародних зобов'язань країни щодо дбайливого ставлення до історико-культурної спадщини.

Уряд сприяв свідкам Єгови у підготовці світового конгресу цієї церкви, який проводився у Києві, Харкові, Сімферополі та Львові у серпні 2003 року.

Держкомрелігій разом з Міністерством внутрішніх справ, Міністерством закордонних справ, Комітетом з охорони державного кордону, Державною митною службою та Державним комітетом з туризму провели кілька робочих нарад, у тому числі виїзних, готуючись до відвідання іудейськими прочанами місця поховання цадика Нахмана в місті Умані Черкаської області.

У квітні уряд повернув синагогу у Харкові релігійним громадам Прогресивного іудаїзму Харківської області. 5 лютого Житомирський обласний архів передав місцевій іудейській громаді 17 сувоїв Тори. У травні уряд повернув Римо-католицькій церкві колишню резиденцію католицького єпископа у Львові.

Розділ III. Ставлення у суспільстві

Завдяки релігійній свободі у суспільстві в цілому встановилися миролюбні міжконфесійні відносини, однак існують суперечності у стосунках між керівництвом конкуруючих релігійних організацій.

Дискусії відносно можливого злиття всіх трьох православних церков і надання їм канонічного статусу Української православної церкви припинилися у 2001 році. Лідери УПЦ Київського патріархату та УАПЦ почали переговори про об'єднання, сподіваючись, що утворена ними церква буде визнана як національна Православна церква "першим серед рівних" патріархом константинопольським Варфоломієм.

Тривають майнові суперечки між прибічниками УГКЦ та УПЦ Московського патріархату у західному регіоні України, які стали наслідком примусового об'єднання цих двох церков при радянському режимі. УПЦ Московського патріархату звинувачує УГКЦ у розширенні її впливу на регіони традиційного панування УПЦ Московського патріархату. УПЦ Московського патріархату протидіє намірам УГКЦ заснувати в Україні греко-католицький патріархат. Не припиняються також чвари між Київським і Московським патріархатами.

У 2002 році у Полтаві виник затяжний конфлікт після того, як священник, церковний староста та ще кілька парафіян церкви Святого Миколая перейшли з УПЦ Київського патріархату до УПЦ Московського патріархату. Парафіяни, лояльні до Київського патріархату, подали позов до суду, протестуючи проти, на їхню думку, незаконного захоплення цього храму Московським патріархатом. У квітні місцевий суд постановив, що церква Святого Миколая належить Київському патріархату.

Представники Московського патріархату у Рівному намагаються повернути собі Святовознесенський собор і колишню єпархіальну канцелярію. Нині обидві будівлі займає УПЦ Київського патріархату.

Лідери кримськотатарської громади привертають увагу до жорсткої соціальної дискримінації кримськотатарського народу, яка проте не завжди буває релігійно вмотивованою. Студенти-мусульмани з арабських та африканських країн, які навчаються у Харківському університеті, скаржилися на випадки свавільної перевірки документів і образи з боку працівників міліції та інших громадян. Кримські татари вимагають ліквідувати центральний базар з території старого мусульманського кладовища у кримському місті Бахчисараї.

Релігійна громада п'ятдесятників стверджує, що УПЦ Московського патріархату замовила передрукування в одній з кримських газет критичних матеріалів щодо п'ятдесятництва, які спершу були опубліковані в Росії. Представники цієї громади переконані, що УПЦ Московського патріархату намагається втрутитися у роботу місцевих органів влади, щоб не допустити будівництва їхньої храмової споруди.

Були й нечисленні акти антисемітизму. Не надходило повідомлень про затримання підозрюваних у причетності до актів вандалізму, вчинених у червні 2002 року на території меморіалу жертв Голокосту у Житомирі. Один з лідерів іудейської громади стверджує, що ці та давніші випадки не свідчать про поширення у суспільстві антисемітських настроїв, і не вважає, що акти антисемітизму почастишали.

У квітні члени іудейської релігійної громади помітили зловмисників, які знімали позолочені деталі з пам'ятників меморіалу Сосонки, спорудженого на місці масового поховання євреїв, знищених нацистами у Рівному. Місцеві правоохоронні органи розслідують цей факт. 23 травня вандали зруйнували кілька десятків надгробків на єврейській та християнській ділянках Куренівського кладовища у Києві. Міліція провадить розслідування цього інциденту.

Антисемітські публікації часто з'являлися у малотиражних газетах і бюлетенях, однак подібні матеріали рідко публікують загальнонаціональні видання. Журнал "Персонал", до редакційної колегії якого входить кілька народних депутатів, у середньому щомісяця друкував по одній антисемітській статті. Єврейська громада, яка критикувала появу цих статей, мала підтримку з боку органів влади. 20 квітня Державний комітет з національностей та міграції звернувся до Київського господарського суду з позовом, в якому вимагав припинити видання журналу "Персонал" і газети "Персонал-плюс" за порушення ними Закону про інформацію та Закону про друковані засоби масової інформації. 12 травня Державний комітет з національностей та міграції подав до суду позов на газету "Ідеаліст", яка публікувала антисемітські статті. 28 січня Шевченківський районний суд міста Києва своїм рішенням призупинив видання газети "Сільські вісті" за розпалювання міжнародної ворожнечі після того, як 15 листопада 2002 року це видання оприлюднило статтю професора Яременка "Міф про український антисемітизм", а 30 вересня 2003 року - ще одну статтю цього ж автора "Євреї в Україні: реальність без міфів". "Сільські вісті" оскаржили рішення суду, вбачаючи в ньому спробу закрити провідну опозиційну газету з накладом 515 тисяч примірників напередодні президентських виборів 2004 року.

Розділ IV. Заходи уряду США

Уряд Сполучених Штатів обговорює питання релігійної свободи з українським урядом у загальному контексті своєї політики, спрямованої на утвердження прав людини. Більшість закордонних релігійних діячів, які працюють в Україні, є громадянами США, і Посольство у разі необхідності вживало заходів, щоб забезпечити їм можливість відстоювати свої права згідно з законом.

Посол США в Україні й інші співробітники Посольства висловлювали зацікавленість уряду США станом релігійної свободи, підтримували безперервний діалог з урядом та лідерами релігійних громад з цієї проблеми, а також брали участь у заходах з приводу визначних подій у релігійному житті країни. У листопаді 2003 року Посол і співробітники Посольства зустрілися у Львові з представниками різних деномінацій з метою кращого ознайомлення з міжконфесійними відносинами у західному регіоні. Протягом звітного періоду співробітники Посольства стежили за судовими процесами, сторонами в яких виступали релігійні деномінації, зокрема за розглядом справи, порушеної після червневих подій у Житомирі. У жовтні 2003 року співробітник Посольства взяв участь у церемонії закладення наріжного каменя першого музею Голокосту в Україні. В Умані співробітник Посольства США відвідав місце паломництва прочан-хасидів, які щороку приїждять до могили засновника їхньої секти. Посольство рекомендувало урядові України відрядити до Берліна представницьку делегацію для участі у конференції з антисемітизму. У звітному періоді працівники Посольства провели низку зустрічей з лідерами мусульманських громад Києва, Одеси та Криму, на яких ознайомилися з їхніми проблемами. Співробітник Посольства США зустрівся також із представником кримських караїмів, щоб краще вивчити питання, актуальні для цієї релігійної меншини. Посол США організував у Києві обід-іфтар.

Протягом звітного періоду Посольство підтримувало тісні контакти не лише з духовенством, а й з мирянами - лідерами релігійних громад та представниками організацій соціальної допомоги, які діють при релігійних об'єднаннях, зокрема співробітниками "Карітас", "Сохнут" та Об'єданого розподільчого комітету американських євреїв, які працюють у країні. Крім того, Посольство організовувало зустрічі з цими групами для членів Конгресу Сполучених Штатів та інших офіційних осіб США, які відвідували Україну.

Посольство проводило пильний моніторинг розслідування справ за фактами пlynдрування могил у Самборі та Володимирі-Волинському і обговорювало їх з посадовцями Держкомрелігій. Співробітники Посольства відвідали кладовище у Володимирі-Волинському разом з представниками Волинської обласної державної адміністрації, Міністерства закордонних справ, Міністерства юстиції, офісу Прем'єр-міністра та Адміністрації Президента. Крім того, Посольство США порушило перед урядовцями питання відносно цих справ і загального перебігу процесу повернення майна релігійним громадам. Посольство відрядило чотирьох учителів середньої школи до двох літніх інститутів, які діють при музеї Голокосту у Вашингтоні, округ Колумбія. Посольство США

виступило одним із спонсорів одноденного семінару з питань журналістської діяльності у багатоетнічному суспільстві, який почався з демонстрації документального фільму про видатного єврейського правника, вихідця з України Арнольда Марголіна. Дискусія значною мірою зосередилася на проблемах релігійних відмінностей та національних меншин у країні. У семінарі взяли участь журналісти, урядовці та представники неурядових організацій. У рамках програми Фулбрайта в Україні було проведено семінар під назвою "Експорт релігії, переклад віри: американські релігії в Європі", на якому обговорювалися способи впливу (або причини відсутності впливу) релігійних течій США на тенденції європейського релігійного життя. Протягом звітного періоду діяльність Програми євразійського обміну та надання грантів на навчання зосереджувалася на зміцненні толерантності у суспільстві, зокрема релігійної, етнічної та мовної. Посольство презентувало три Програми міжнародного відвідування - з ісламу, кримськотатарської проблематики та побудови міжнаціональної гармонії. Співробітники Посольства спілкувалися зі студентами Міжнародної літньої школи релігійної толерантності при відділі досліджень релігій Інституту філософії Національної академії наук.

Представники Державного департаменту та Комісії США зі збереження американської культурної спадщини за кордоном у звітному році проводили зустрічі з багатьма урядовцями та релігійними лідерами.

Опубліковано 15 вересня 2004 року

[Сторінка Звіту про свободу віросповідання на веб-сайті Держдепартаменту США](#)